

aktüel Arkeoloji

Mart - Nisan 2014 / 38 / 13 TL / Kıbrıs 15 TL

ALACA HÖYÜK VE ESKİYAPAR'DA
HATTİ KÜLTÜRÜ

TUNÇ ÇAĞI ANADOLU'SUNDA
BARIŞÇIL BİR TARIM
TOPLUMU

'HATTİ ÜLKESİ'NİN
ZENGİN PRENS
MEZARLARI

HATTİ

Anadolu'nun
Kayıp Uygarlığı

 Tüpraş

ISSN 1307-5756

BATIK KİLİSE - PHASELİS - OPRAMOAS'TAN MEKTUP - ANADOLU'DA LEOPAR - PESSINUS - HATTİLER

İÇİNDEKİLER

04 MÜZE

Çorum Müzesi

08 HABERLER

İznik Gölü'ndeki Batık Kilise

Pessinus / Yeni Sırlar Açığa Çıkıyor

Karatepe'nin Anası / Halet Çambel

Phaselis Antik Kenti'nde Yapılaşmaya İzin Yok

Arkeoloji Çınarı / Prof. Dr. Jale İnan

Genç Bir Eskiçağ Tarihçisinin Ardından

Neden Arkeolog İstihdam Platformu

Yalburn Pınarı'nda Bir Hitit Kralı

Anadolu'da Leopar

Opramoas'tan Ansiad'a Mektup

Daskyleion'da Cehri Meyvesinin İzleri

Röportaj / Ethem Sancak ile Arkeoloji

Başur Höyük

40 SERGİ

AnaMed

Antik Antakya'nın Keşfedilme Öyküsü

Sismanoglu Megaro

Antik Güzelliği Görüntülerken

58 AYKUT ÇINAROĞLU

Hattiler

Akkad imparatoru Naramsin'in MÖ 3. binin son çeyreğinde Anadolu'yu "Hatti Ülkesi" ve Anadolu halkını da "Hatti insanları" olarak ifade etmesiyle Anadolu tarih sahnesine ilk kez çıkmış oldu.

Bundan böyle Anadolu MÖ 2. binin sonuna kadar "Hatti Ülkesi" olarak anılacaktı.

76 MATTEO VIGO

Hattice

Hitit metinlerinde Hatti dili, *hattili* yani

"Hatti dilinde olan" olarak tanımlanıyordu. Bulunan az sayıdaki Hititçe - Hattice çiftdilli metinlerin büyük çoğunluğu dini veya kült niteliğe sahiptir. Metinlerde, bazı Hatti tanrıların isimleri ile Hatti özel isimleri ve yer isimleri yer almaktadır.

84 İBRAHİM TUNÇ SİPAHİ

Hatti Çağında Bir Kent Eskişapar

Eski Tunç Çağından, Demir Çağı, Roma ve Hellenistik dönemlere kadar kültürel ve mimari izler tespit edilen Eskişapar Höyük, köy evlerine kadar devam eden tabakalarıyla kesintisiz bir yerleşimi gözler önüne serer.

90 DUYGU ÇELİK

Alaca Höyük

Ana toprak üzerine kurulmuş dört kültür katından oluşan Alaca Höyük, mabet-saray, temiz ve atık su kanalları, biri kabartmalı anıtsal iki kapısı ve girişinde sfenksleri bulunan şehir suru ile önemli bir kült merkezidir.

İZNİK GÖLÜ'NDEKİ BATIK KİLİSE

DEPREM KURBANI AZİZ NEOPHYTOS

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN *Uludağ Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü*
Yrd. Doç. Dr. Emine TOK *Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü*
Yrd. Doç. Dr. Şahin KILIÇ *Uludağ Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü*

Nikaia/İznik, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinden itibaren en önemli dinsel merkezlerden biri olarak yazılı kaynaklarda adından sıkça söz edilen kentler arasındadır. Kent, Konstantinopolis'e (İstanbul) yakın jeopolitik konumu, yumuşak iklimi ve çok sayıda din adamını barındıracak alt yapısı nedeni ile 325 yılında toplanan I. "Ökümenik Konsile" ev sahipliği yapmış;

Bazilikanın kuşbakışı görüntüsü

İmparator Büyük Konstantin'in de bizzat katılımı ile birlikte, Hıristiyan inancının temel prensipleri burada karara bağlanmıştır.

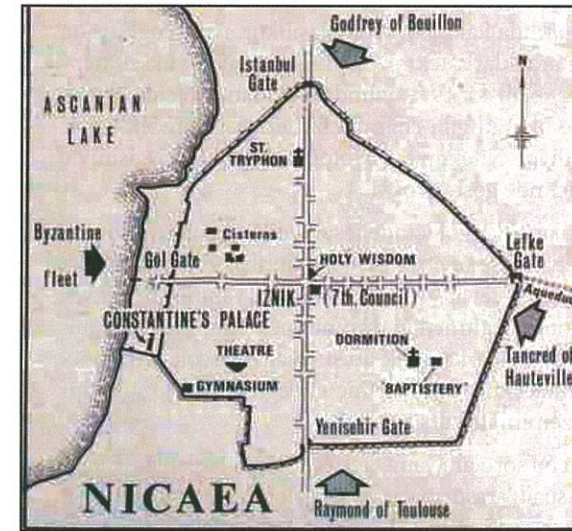
Oysa bu toplantıdan henüz 12 yıl öncesine kadar, Roma İmparatorluğu topraklarında yasak inanç kabul edilen Hıristiyanlık dini ve bu inanca mensup ilk Hıristiyanlar, tek tek ya da toplu halde türlü işkencelere maruz bırakılmışlardı. İncından dönmeyenler ise bu uğurda şehit edilmişlerdi. Kaynaklar Nikaia'da, incından vazgeçmediği için infaz edilen isimleri belgelemektedir. Aslında bu bilgiler bize kentte ilk yüzyıllardan itibaren büyük bir Hıristiyan topluluğun varlığını da kanıtlamaktadır.

Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu içinde serbest inanç haline geldiği 313 Milano Fermanı'ndan sonra, imparatorluk ailesinin başlıkları ile kiliseler inşa edilmeye başlandı. Bu inşa faaliyetleri, Hıristiyan toplulukların yoğun olduğu büyük merkezlerde ve kutsal topraklarda bulunan önemli kentlerde yoğunlaşırken, daha küçük yerleşim bölgelerinde zamanla geliştiği kabul edilmektedir.

Nikaia da önemli bir imparatorluk merkezi ve ilk yüzyıllardan beri inançları uğruna din şehitleri vermiş bir merkez olarak, Milano Fermanı'nın hemen ardından, saray erkanının destekleri ile anıtsal bazilikalı kiliseler inşa edilen kentler arasındadır. İmparatorluk toprakları genelinde inşa edilen bu ilk bazilikaların yerleri de titizlikle seçilmiştir. Genellikle işkence zamanlarında şehit edilmiş Hıristiyanların öldürüldükleri yerler veya gizli toplantılarda, bir odası kilise olarak kullanılmış evlerin (Domus Ecclesiae) anısı yaşatılmak istenmiş hatta buralar birer kült alanına dönüştürülmüştür.

Ne yazık ki, Erken Hıristiyanlık Döneminde inşa edilmiş bu yeni dinsel anıtlardan çok az veri günümüze ulaşabilmiştir. Bunun başlıca nedeni, bölgede aralıklarla meydana gelen ve tahrip gücü çok yüksek olduğu bilinen tarihsel depremler, kuşatmalar ve savaşlardır.

İznik Belediyesi adına Bursa Valiliği ve İznik Kaymakamlığı'nın desteği ile başlattığımız İznik'in UNESCO Dünya Kültür Mirası kapsamına alınması çalışmaları esnasında 2013 yılında, Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından İznik'te başlatılan "Tarih-Kültür Mirası" tespiti için havadan çekilen fotoğraflar da incelenmiştir. Bu taramalarda kıydan yaklaşık 20 metre açıkta, İznik Gölü (Askania Limne) sularının ortalama 2 metre derinliğinde anıtsal bir bazilikaya ait kalıntılar da saptanmıştır. İlk izlenimimiz bu anıtsal yapının, yukarıda sözü edilen Erken Hıristiyanlık Dönemi bazilikalarından biri olduğudur. Yapı, doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Ortadaki daha geniş ve orijinalde daha yüksek olmak üzere, üç nefe ayrıldığı anlaşılmaktadır. Naosun doğusundaki apsis, içte dairesel formlu olup, dışa düz bir duvar şeklinde yansımıştır. Ana apsisin her iki yanında ayın için kullanılan malzemelerin saklandığı pastophoria odaları belirgindir. Naosun batısında bir narteks bulunmakta, önünde, kısmen narteks du-

Anthony Bryer, "Nicaea, A Byzantine City", Peoples and Settlement in Anatolia and the Caucasus, 800-1900, Variorum Reprints, London 1988.

Aziz Neophytos'un işkence ve şehit edilmesini gösteren minyatür (St. Neophytos, Baltimore, Walters Art Gallery Ms. W. 521, fol. 200r)

varından daha içerde tutulmuş, üç birimli bir mekân yer almaktadır. Hava fotoğrafları, bazilikanın bütün birimlerinin, çökme sonucu oluşan üst yapıya ait moloz ile kaplı olduğunu net biçimde göstermektedir.

Fotoğraflarda bir başka dikkati çeken iz ise, bazilikanın kuzey yönünden kıvrılarak batıya doğru devam eden uzunca bir duvar kalıntısıdır. Bu duvar, Nikaia kentini göl tarafından koruyan surun bir parçası mıydı yoksa anıtsal bazilikayı göl sularının tahribatından korumak için inşa edilmiş bir çevre duvarına mı aitti? Tüm bu soruları, ancak yapılacak kapsamlı sualtı araştırmaları cevaplayabilecektir.

Diğer anlam verilemeyen bir kalıntı, bazilikanın kuzeydoğusunda yer almaktadır. Burada alt alta iki yarım daire kalıntısı dikkat çekmektedir. Bu kalıntı bazilikaya inen merdiven basamakları olabileceği gibi, eksedra şeklinde bir kalıntıya da ait olabilir. Fotoğraflardan anlaşılabilen bir diğer detay ise güneydoğu pastophoria bölümünde yer alan birisi dikdörtgen, diğeri kare şeklinde iki oluşumdur. Dikdörtgen olan mezar kalıntısı, diğeri ise vaftiz havuzu olabilir. Yüzyıllardır sular altında izini kaybettirmiş olan bu bazilika, varlığını yalnızca yazılı belgelerden bildiğimiz, kentte inşa edilmiş ilk dinsel anıtlardan biri olmalıdır. Bu bağlamda, kısıtlı bilgiler içeren veriler bize yol göstermektedir.

Roma imparatorları Decius (249-251) ve Diokletianus'un (284-305) Hıristiyanlara zulüm yaptığı yıllarda, Nikaia kentinde de bu tür kıyımlar yaşanmıştır.

İncından vazgeçmediği için din uğruna şehit edilen Hıristiyanlardan biri, Martyr Aziz Neophytos'tur. Aslında, Hıristiyan bir ailenin çocuğu olarak Bitinya (Bithynia) Olymposu'nda dünyaya geldiği bilinen Neophytos, daha çocukluk çağlarından itibaren kutsal bir kişi olduğunu, gösterdiği çeşitli mucizeler ile belli etmişti. Henüz 9 yaşlarında iken, kendisine görünen güvercini dağdaki mağaraya kadar takip etmiş ve mağarada yaşayan vahşi

Solda Neophytos,
ortada Günah
Çıkaran Papaz
Aziz Maximus,
sağda Agnes

hayvanı kovarak 16 yaşına kadar burada kalmıştır. Daha sonra rüyasında kendisine gözükten tanrının buyruğu ile büyük zulüm sırasında Nikaia'ya gelmiş ve açıkça kimliğini ifşa etmiştir. Bu yüzden yakalanıp inancından vazgeçmesi istenmiş; kabul etmediği için işkencelere maruz kalmıştır. İşkenceler arasında bir ağaca asılıp kırbaçlandığı, demir çengeller ile vücudunun kazındığı, vahşi hayvanlar arasına bırakıldığı, ancak hayvanların ona zarar vermediği görülünce, kızgın fırına atıldığı söylenmektedir. Fakat her defasında kuvvetli bir imana sahip bu genç Hıristiyan, hiçbir zarar görmeden sağ kalmıştır. En nihayetinde, kentin göl tarafındaki surlarının dışında, gölün sahili ile surlar arasındaki bir noktada imparatorluk askerleri tarafından mızrak ya da kılıç darbeleri ile parçalanarak şehit edilmiş ve öldüğü yerde (304 ya da 305 yılı) gömülmüştür.

Mezarının bulunduğu alanda daha sonradan bir kilise inşa edilmiştir. Kilisenin konumundan dolayı Aziz Neophytos, şehri gölden gelecek tehlikelere karşı koruyan aziz (Promakhos gibi) olarak görülmüştür. 325 yılındaki ilk Ökümenik Konsil'den sonra Nikaia kentindeki konsilin yapıldığı toplantı mekânları, batıdan kutsal topraklara hacca giden hacıların uğrak merkezi haline gelmiştir. Neophytos, Tryphon ve Diomedes'in kültleri yerel halk tarafından çok fazla sahiplenilmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi, özellikle Neophytos gibi bazı azizlerin kenti düşmanlardan koruduğuna inanılmıştır.

Tarihsel veriler, günümüzde göl altında ortaya çıkan kilisenin plan şeması ve lokalizasyonu birlikte değerlendirildiğinde; tespit edilen anıtsal bazilikanın, Aziz Neophytos'un mezarı üstüne inşa edildiği söylenen kilise olduğunu işaret etmektedir.

Söz konusu İznik gibi hem bilinmeyenleri hem de sürekli yeni bir yapı kalıntısının ortaya çıktığı bir şehir olduğunda, değişik ihtimalleri göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Kaynaklarda bahsedildiği halde yerini tam olarak bilmediğimiz diğer önemli bir yapı I. Ökümenik Konsil'in yapıldığı I. Konstantin'in bazilikasının da yer aldığı sarayıdır. Bu bazilika su altından görüldüğünde, A. Bryer'ın göl kıyısı ile sur duvarları arasına lokalize ettiği Konstantin Sarayı ve Bazilikasının yerine yakın bir noktada durmaktadır. Diğer bir ifade ile keşfedilen kalıntılar Bryer'in işaret ettiği sarayın bazilikası da olabilir. Bu nedenle bazilikanın Konstantin Sarayı'na ait olabileceğini de göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Bu nedenle sualtı araştırmaları yapılmadan kesin yargılara ulaşmak mümkün değildir.

Birkaç gün önce kanalizasyon kazısı sırasında ortaya çıkan ve medyaya haber olan bir taban mozaïği ise İznik üzerine tartışmaları daha da çok gündeme taşıyacak gibi görünüyor. Bu mozaïğin bulunduğu yerin de İznik'in bilinmeyenleri bağlamında tartışılacağına kuşku götürmüyor.

Peki, nasıl bir felaket bu anıtsal yapıyı göl sularının altına gömdü? İşte bu aşamada da yazılı kaynaklar imdadımıza yetişiyor. 740 yılında yaşanan büyük deprem Ayasofya ve Koimesis Kilisesi dahil olmak üzere keteki neredeyse bütün yapıların harabe haline gelmesine neden olmuştur. Aslında bu kalıntı, çok şiddetli ve yıkıcı olan 740 depreminin, kentin kıyı çizgisini dahi değiştirdiğini gösteren en önemli veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Erken Hıristiyanlık Döneminde inşa edilmiş yapının depremden sonra bir daha kullanılmadığı, sular altında kaldığı büyük olasılıktır. Aynı coğrafyada çeşitli aralıklarla tekrar eden tahrip gücü yüksek depremler, belli ki 1999 yılında yaşanan Gölcük depreminde olduğu gibi coğrafi çizgileri değiştirecek kadar şiddetli idi. Nitekim hava fotoğrafı eski kıyı çizgisini de net biçimde gösteriyor.

Anlaşılan o ki, göl içinde tespit edilen bu erken dönem bazilikal kilise ve etrafındaki kalıntılar, gizli kalmış pek çok soruya cevap verecek. Şimdilik yapının 5. yüzyıldan sonraya gitmediği düşünülmektedir. Elbette, yapılacak detaylı arkeolojik araştırmalar birçok yeni ipuçları sunacaktır. Belki de hiç el değmemiş mozaikli bir naos zemini ile karşılaşacağız.

Bütün bu sorulara yanıt, ancak, burada başlatılacak kapsamlı sualtı araştırmalar ve arkeolojik kazılar ile verilebilir. Bu amaçla en kısa zamanda sualtı arkeolojik araştırmaları başlatılarak, sonrasında alan düzenlemesi yapıp hak ettiği ölçüde ziyarete açılması hedeflenmektedir.